

Avoin

Utinen kuuluu aihealueisiin

Yritystoiminta <<https://www.edilex.fi/aihealueet/Yritystoiminta/uutiset>>

,
Työ- ja sosiaaioikeus <<https://www.edilex.fi/aihealueet/Työ- ja sosiaaioikeus/uutiset>>

,
Julkisoikeus <<https://www.edilex.fi/aihealueet/Julkisoikeus/uutiset>>

26.1.2026 11.50

Vierashuoneessa työoikeuden emeritusprofessori OTT, VTK Seppo Koskinen: Tutkimusvapaus kriisiaikana - Itsesensuuri, konsensus ja akateemisen keskustelun kaventuminen

Tutkimusvapaus on yksi demokraattisen oikeusvaltion keskeisistä peruspilareista. Suomessa se on turvattu perustuslaissa, ja yliopistojen autonomiaa pidetään kansainvälisesti vahvana. Tästä huolimatta viime vuosien kehitys – erityisesti Ukrainan sodan ja Suomen turvallisuuspoliittisen murroksen jälkeen – on herättänyt kysymyksen siitä, kuinka vapaa tutkimus on tosiasiallisesti silloin, kun yhteiskunta elää poikkeuksellista kriisiaikaa.

Tässä esseessä tarkastelen Suomen tilannetta nimenomaan institutionaalisen ja normatiivisenä ilmiönä, en rikosoikeudellisenä kysymyksenä. Väite ei ole, että Suomessa olisi siirrytty autoritaariseen tutkimuksen ohjaukseen, vaan että tutkimusvapaus on käytännössä kaventunut ilman muodollista kieltoa. Tämä tapahtuu itsesensuurin, rahoitusmekanismien, akateemisen konsensuksen ja julkisen keskustelun dynamiikan kautta. Kysymys ei ole yksittäisten tapausten todistamisesta, vaan rakenteellisen kehityssuunnan tunnistamisesta. Tarkastelussa ovat myös oikeudellisen tutkimuksen erityiskysymykset.

1. Tutkimusvapauden normatiivinen asema Suomessa

Suomen perustuslain 16 §:ssä turvattu tieteen vapaus on keskeinen osa demokraattisen oikeusvaltion perusrakennetta. Sen ydinajatus on, että tieteellinen tutkimus perustuu autonomiseen tiedonhankintaan, kriittiseen arviointiin ja avoimeen keskusteluun ilman poliittista, ideologista tai taloudellista ohjausta. Perinteisesti tätä suojaa on tulkittu laajasti: valtio ei saa määrätä tutkimuksen aiheita, käytettäviä menetelmiä eikä sitä, millaisiin johtopäätöksiin

tutkimuksen tulisi päättyä. Tieteen vapaus ei siten rajoitu yksinomaan yksittäisen tutkijan subjektiiviseksi oikeudeksi, vaan sillä on myös institutionaalinen ulottuvuus.

Yliopistojen itsehallinto muodostaa tieteen vapauden keskeisen rakenteellisen takeen. Itsehallinnon tarkoituksena on varmistaa, että tutkimuksen ja opetuksen sisällölliset ratkaisut tehdään tieteellisin, ei hallinnollisin tai poliittisin perustein. Vaikka valtio rahoittaa yliopistoja ja asettaa niille yleisiä tavoitteita, rahoitusohjaus ei perustuslain näkökulmasta saa kaventua sisällölliseksi ohjaukseksi, joka tosiasiallisesti ohjaa tutkimuskysymyksiä tai suosii tiettyjä näkökulmia toisten kustannuksella. Tieteen vapaus edellyttää, että myös epämieluisat, vallitsevia käsityksiä haastavat tutkimustulokset ovat mahdollisia.

Sananvapaus tukee ja täydentää tieteen vapautta. Tutkijalla on oikeus esittää tutkimustuloksensa ja osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ilman pelkoa seuraamuksista, kunhan hän noudattaa hyvää tieteellistä käytäntöä. Tämä suoja on erityisen tärkeä tilanteissa, joissa tutkimus koskettaa poliittisesti tai taloudellisesti herkkiä kysymyksiä. Yhdessä tieteen vapaus, yliopistojen itsehallinto ja sananvapaus muodostavat kokonaisuuden, jonka tehtävänä on turvata tieteen kyky tuottaa riippumatonta tietoa ja toimia kriittisenä yhteiskunnallisena voimana.

Väite siitä, että Suomi täyttää edelleen tutkimusvapauden vähimmäisvaatimukset, on oikeudellisesti perusteltu, mutta se edellyttää täsmennystä sen suhteen, millä tasolla vapaus toteutuu ja millä mekanismeilla sitä tosiasiallisesti rajoitetaan. Tutkimusvapauden ydin on perustuslaillinen: Suomen perustuslain 16 §:n 3 momentti turvaa tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapauden. Tätä normia on perinteisesti tulkittu vahvaksi institutionaaliseksi suojaksi, joka estää valtiota puuttumasta tutkimuskysymyksiin, -menetelmiin ja -tuloksiin erityisesti rikosoikeudellisin tai ennakkosensuurin keinoin. Tässä mielessä Suomi poikkeaa selvästi järjestelmästä, jossa historiallisiin tai yhteiskunnallisiin tutkimustuloksiin kohdistuu suoria kriminalisointeja tai lakisääteisiä "totuusnormeja".

Keskeistä on, että suomalaisessa oikeusjärjestyksessä ei ole käytössä historiallisia totuuslakeja eikä lainsäätäjällä ole ottanut roolia normatiivisen historiakäsityksen määrittelijänä. Arkistojen avoimuus perustuu lakiin, ja vaikka salassapitoa koskevia rajoituksia on (esimerkiksi yksityisyyden, turvallisuuden tai ulkopoliittisten syiden vuoksi), niitä ei käytetä systemaattisesti tutkimussisältöjen ohjailuun. Tutkijaa ei myöskään saateta rikosoikeudelliseen vastuuseen siitä, että tutkimustulokset ovat poliittisesti epämieluisia tai vallitsevien narratiivien vastaisia, mikä on tutkimusvapauden oikeudellisen minimisuojan kannalta ratkaisevaa.

Samalla on kuitenkin huomattava, että tutkimusvapauden toteutuminen ei ole yksinomaan kysymys negatiivisesta vapaudesta (vapaudesta olla joutumatta rangaistuksiin), vaan myös tosiasiallisista edellytyksistä. Vaikka valtio ei suoraan määrää tutkimuksen sisältöä, ohjaus tapahtuu epäsuorasti rahoitusjärjestelmien, strategisten painopisteiden ja arviointikriteerien kautta. Tämä ei oikeudellisessa mielessä vielä merkitse tutkimusvapauden loukkausta, mutta se kaventaa sen käytännöllistä ulottuvuutta ja voi pitkällä aikavälillä vaikuttaa tutkimusaiheiden valikoitumiseen ja metodologiseen moninaisuuteen.

Tutkimusvapautta tulee siis arvioida myös sen tosiasiallisen toteutumisen perusteella. Miten tätä mitataan? Milloin kaventuminen ylittää normaalin ohjauksen rajan? Tässä kirjoituksessa kyse ei ole kvantitatiivisesti mitattavasta ilmiöstä vaan laadullisesta muutoksesta toimintakannustimissa.

Suomi täyttää tutkimusvapauden formaalit ja oikeudelliset vähimmäiskriteerit: valtio pidättäytyy suorasta sisällöllisestä ohjauksesta, kriminalisoinnista ja sensuurista. Kysymys tutkimusvapauden laadusta ja syvyydestä on kuitenkin erillinen – ja se kytkeytyy yhä enemmän hallinnollisiin, taloudellisiin ja institutionaalisiin rakenteisiin, joita perinteinen perusoikeusdogmatiikka tavoittaa vain rajallisesti.

Eurooppalaisessa perusoikeusajattelussa tutkimusvapaus ei ole pelkästään negatiivinen kielto ("älä puutu"), vaan myös positiivinen edellytys: tutkijan tulee voida toimia ilman kohtuutonta pelkoa seuraamuksista. Juuri tässä kohtaa kriisiajan ilmiöt tulevat näkyviksi.

Esimerkkinä Ulkopoliittinen instituutti:

Ulkopoliittinen instituutti (UPI) on suomalaisessa järjestelmässä oikeudellisesti riippumaton ja tutkimusvapauden vähimmäisvaatimukset täyttävä tutkimuslaitos, mutta se ei ole neutraali samassa merkityksessä kuin yliopistollinen perustutkimus. Sen asema sijoittuu tietoisesti akateemisen tutkimuksen ja päätöksenteon tukena toimivan asiantuntijalaitoksen väliin.

UPI toimii eduskunnan yhteydessä, mutta ei ole osa valtioneuvostoa eikä ulkoministeriötä. Sen toimintaa valvoo eduskunnan nimittämä hallitus. Tutkijat eivät ole virkamiehiä, eikä laitoksella ole norminanto- tai päätösvaltaa. Tässä mielessä se täyttää tutkimusvapauden formaalit kriteerit: tutkimuskysymyksiä ei vahvisteta poliittisilla päätöksillä, tutkimustuloksia ei ennakkotarkasteta ja yksittäisiä tutkijoita ei rangaista tulostensa vuoksi. Perustuslaillisesti ja hallinnollisesti UPI on siis vapaa tutkimuslaitos, eikä sitä voida rinnastaa ministeriöiden selvitysyksiköihin tai virkatutkimukseen. Toisaalta sen toimintaa kuitenkin valvoo eduskunnan nimittämä hallitus.

Kysymys neutraalisuudesta on ongelmallisempi. UPI:n tehtävä ei ole olla arvoneutraali tiedeinstituutio, vaan tuottaa ajankohtaista, politiikkarelevanttia analyysiä Suomen ja Euroopan ulko- ja turvallisuuspolitiikan viitekehyksessä. Tämä tarkoittaa käytännössä kahta asiaa: Tutkimusagenda on rajattu. Aiheet kytkeytyvät länsimaiseen turvallisuusjärjestelmään, kansainväliseen oikeuteen, EU-politiikkaan ja transatlanttisiin suhteisiin. Perusoletukset ovat institutionaalisia. Esimerkiksi Suomen asema länsimaisena oikeusvaltiona ja EU:n jäsenenä toimii lähtökohtana, ei tutkimuskohteena sinänsä. Tämä ei tee tutkimuksesta propagandaa, mutta se merkitsee, että UPI ei ole neutraali arvotyhjiössä, vaan toimii tietyssä normatiivisessa eduskunnan asettaman hallituksen valvomassa kehyksessä.

UPI:n tutkimusvapaus on reaalin mutta kontekstisidonnainen. Rajoitteet eivät ole juridisia vaan rakenteellisia: rahoituspohja (valtion perusrahoitus + hankerahoitus), media- ja politiikkayhteys (asiantuntijarooli julkisessa keskustelussa), odotus “relevanssista” päätöksenteolle ja eduskunnan asettaman hallituksen valvonta. Näistä seuraa itseohjautuva raja sille, kuinka radikaalisti vallitsevia turvallisuus- tai ulkopoliittisia lähtökohtia kyseenalaistetaan. Tämä on tyypillistä kaikille policy-orientoituneille tutkimuslaitoksille kansainvälisesti. Tämä analyysi ei väitä, että UPI olisi systemaattisesti rajoittanut yksittäisten tutkijoiden vapautta, vaan että sen institutionaalinen asema tuottaa rakenteellisen vinouman tutkimusagendaan.

Ulkopoliittinen instituutti on parhaiten kuvattavissa seuraavasti: Oikeudellisesti vapaa tutkimuslaitos, ammatillisesti korkeatasoinen ja kansainvälisesti verkottunut, ei täysin neutraali akateemisessa mielessä ja ei systemaattisesti kriittinen suhteessa omaan institutionaaliseen kehykseensä. UPI:n tutkimus on luotettavaa ja analyttistä, mutta sen luonne on policy-tutkimusta, ei vapaata perustutkimusta. Tämä ero on keskeinen, kun arvioidaan sen asemaa julkisessa keskustelussa: UPI ei määrittele “oikeaa ulkopoliittikkaa”, mutta se rajaa uskottavan keskustelun kehystä.

2. Kriisitilanne ja konsensuksen synty

Ukrainan sota on ollut Suomelle paitsi turvallisuuspoliittinen myös identiteettipoliittinen murros. NATO-jäsenyys, Venäjä-suhteen katkeaminen ja sodan moraalinen yksiselitteisyys ovat synnyttäneet laajan yhteiskunnallisen konsensuksen.

Tieteellisellä konsensuksella tarkoitetaan laajaa ja suhteellisen vakiintunutta tutkijayhteisön yhteisymmärrystä siitä, mikä selitys, teoria tai tulkinta on parhaiten perusteltu käytettävissä olevan näytön, menetelmien ja kriittisen arvioinnin valossa. Konsensus ei synny äänestyksellä eikä auktoriteettipäätöksellä, vaan pitkän prosessin kautta, jossa kilpailevia hypoteeseja testataan, tuloksia toistetaan ja heikommat selitykset karsiutuvat pois. Oikeudellisessa ja tieteenteoreettisessa mielessä konsensus on siis deskriptiivinen tila, ei normatiivinen käsky.

Konsensuksen arvo liittyy ennen kaikkea epävarmuuden hallintaan. Monimutkaisissa kysymyksissä – kuten ilmastojärjestelmässä, lääketieteessä tai taloustieteessä – yksittäiset tutkimukset voivat olla keskenään ristiriitaisia. Konsensus tarjoaa päätöksenteolle ja julkiselle

keskustelulle väliaikaisen ankkurin: se kertoo, mihin suuntaan todisteet kokonaisuutena osoittavat. Tässä mielessä konsensuksen huomioiminen on rationaalista ja usein välttämätöntä, erityisesti silloin, kun on tehtävä kollektiivisia ratkaisuja rajallisen tiedon varassa.

Samalla konsensuksen tavoittelemisen itseisarvona on ongelmallista. Tieteellinen kehitys perustuu lähtökohtaisesti erimielisyyteen, kriittiseen koetteluun ja vallitsevien käsitysten haastamiseen. Historiallisesti monet merkittävät edistysaskeleet ovat syntyneet tilanteissa, joissa tutkija on asettunut konsensusta vastaan – ei mielipiteen vaan paremman evidenssin pohjalta. Jos konsensus alkaa toimia tutkimuksen rajaavana normina, vaarana on tieteellinen konformismi, jossa poikkeavat näkökulmat leimataan ennen kuin ne on metodologisesti arvioitu.

Ongelma korostuu erityisesti politiikkaan kytkeytyvillä tutkimusaloilla. Kun tieteellinen konsensus sekoittuu normatiivisiin tavoitteisiin, se voi muuttua retoriseksi välineeksi, jolla suljetaan keskustelua pikemminkin kuin avataan sitä. Tällöin konsensus lakkaa olemasta tiedollinen välitila ja muuttuu vallankäytön resurssiksi. Tämä ei ole tieteellisen tiedon väärinkäyttöä yksittäisten tutkijoiden taholta, vaan rakenteellinen riski, joka liittyy tieteen ja politiikan vuorovaikutukseen.

Tieteellistä konsensusta ei tule tavoitella päämääränä, mutta sitä ei myöskään pidä sivuuttaa. Sen oikea rooli on olla seuraus hyvin toimivasta tieteellisestä prosessista ja lähtökohta kriittiselle arvioinnille, ei sen loppupiste. Tiede etenee parhaiten silloin, kun konsensus on aina periaatteessa ehdollinen – avoin kumoutumiselle, mutta riittävän vahva ohjaamaan toimintaa silloin, kun parempaa tietoa ei vielä ole.

Konsensus sinänsä ei siis ole ongelma. Ongelmallista siitä tulee silloin, kun se alkaa määrittää hyväksyttävän tutkimuksen rajat. Konsensus ei ole ongelma silloin, kun se on avoin kumoutumiselle. Ulko- ja turvallisuuspolitiikka on erityisen herkkä alue konsensuksen liialliselle korostamiselle, koska siihen kytkeytyvät mm. kansallinen yhtenäisyys, liittolaissuhteet, turvallisuusuhkien tulkinta ja moraalinen vastuu sodassa Näissä olosuhteissa poikkeavat analyysit tulkitaan helposti poliittisina kannanottoina, ei tutkimuksellisina avauksina.

3. Rahoitus, hankepolitiikka ja hiljainen ohjaus

Suomessa tutkimusta ohjataan voimakkaasti rahoituksen kautta. Tämä on normaalia ja hyväksyttävää, mutta kriisiaikana ohjaus saa uusia piirteitä.

Tutkimusvapaus rajautuu rahoituspäätösten kautta ennen kaikkea epäsuorasti, ei oikeudellisin kielloin vaan rakenteellisin ohjausmekanismein. Oikeudellisessa mielessä tutkija on vapaa valitsemaan tutkimuskohteensa, menetelmänsä ja johtopäätöksensä, mutta käytännössä tutkimusta voidaan tehdä vain siltä osin kuin sille on saatavilla rahoitusta. Tässä mielessä rahoitus toimii negatiivisen vallan muotona: se ei määrää, mitä on sanottava, mutta se rajaa tehokkaasti, mistä ylipäätään voidaan tutkia pitkäjänteisesti.

Nykyinen tutkimusrahoituksen ohjaus perustuu pitkälti kilpailtuun hankerahoitukseen, jossa rahoittajat – julkiset ja osin yksityiset – määrittelevät tema-alueita, strategisia painopisteitä ja arviointikriteerejä. Vaikka rahoituspäätökset tehdään muodollisesti tieteellisin perustein, rahoitushakemusten kehikko ohjaa jo ennakoita tutkimuskysymysten asettelua. Tutkijan rationaalinen käyttäytyminen johtaa siihen, että tutkimusideoita muotoillaan vastaamaan kulloinkin rahoitettavia teemoja, ei niinkään täysin avoimesta tiedonintressistä käsin.

Ohjaus tapahtuu erityisesti kolmen mekanismin kautta. Ensinnäkin teemahaut rajaavat tutkimusagendaa: osa kysymyksistä tulee jatkuvasti “ajankohtaisiksi”, osa jää rahoituksen ulkopuolelle. Toiseksi vaikuttavuus- ja relevanssivaatimukset suosivat tutkimusta, jonka tulokset ovat ennakoitavissa hyödynnettäväksi politiikassa, taloudessa tai hallinnossa. Tämä heikentää hitaasti kumuloituvan, kriittisen tai vallitsevia oletuksia haastavan perustutkimuksen asemaa. Kolmanneksi lyhytkestoisuus ja projektimaisuus ohjaavat tutkimusta nopeisiin, rajattuihin kysymyksiin, mikä vähentää mahdollisuuksia pitkäjänteiseen teoreettiseen kehitystyöhön.

Oikeudellisesti tätä ei voida pitää tutkimusvapauden loukkauksena, koska valtio ei estä tutkimista

eikä rankaise tutkijoita sisällöistä. Kuitenkin perusoikeuden tosiasiallinen toteutuminen heikkenee, jos vapaus jää muodolliseksi ja tutkimuksen suunta määräytyy lähes kokonaan ulkoisten prioriteettien perusteella. Tällöin tutkimusvapaus säilyy normina, mutta kaventuu käytäntönä.

Nykyinen rahoitusjärjestelmä ei riko tutkimusvapautta suorasti, mutta se muotoilee uudelleen sen luonnetta. Tutkija on vapaa sanomaan, mitä tutkimus tuottaa – mutta yhä harvemmin vapaa päättämään, mitä kannattaa tutkia. Tämä jännite on yksi keskeisimmistä nykyaikaisen tutkimusvapauden haasteista.

Ukrainan sotaan, Venäjään tai NATOon liittyvä tutkimus arvioidaan herkästi “maine- ja turvallisuusriskien” näkökulmasta. Tilanne suosii normatiivisesti linjassa olevia tutkimuskysymyksiä ja tekee kriittisemmistä kehikoista urarationaalisesti epäedullisia. Tutkimusta ei kielletä, mutta se ei saa jatkoa. Tämä on keskeinen itsesensuuria tuottava mekanismi: tutkija oppii nopeasti, mitkä kysymykset ovat “hedelmällisiä” ja mitkä eivät.

Kriisiaikoina yliopistoissa korostuu ilmiö, jota voidaan kuvata institutionaaliseksi itsesäätelyksi: organisaatioiden taipumukseksi sopeuttaa toimintaansa ennakoivasti poliittisiin, taloudellisiin tai yhteiskunnallisiin paineisiin ilman suoraa ulkoista pakkoa. Kyse ei ole yksittäisten tutkijoiden sensuurista, vaan rakenteellisesta prosessista, jossa yliopistot pyrkivät turvaamaan legitimitettinsä, rahoituksensa ja asemansa osana valtiollista ja yhteiskunnallista järjestystä.

Itsesäätely aktivoituu erityisesti tilanteissa, joissa yhteiskunnallinen keskustelu polarisoituu tai kun yliopistot kytkeytyvät entistä tiiviimmin valtion strategiaan tavoitteisiin. Tällöin johto, hallinto ja tutkimusyhteisöt alkavat tiedostamattaankin arvioida, mitkä tutkimusaiheet, sanamuodot ja tulkinnat ovat “sopivia” tai institutionaalisesti turvallisia. Tämä voi ilmetä varovaisuutena tutkimuskysymysten asettelussa, julkisen viestinnän keskittämisenä tai epävirallisina ohjeina, joiden tarkoituksena on välttää maine- tai rahoitusriskit.

Oikeudellisesta näkökulmasta institutionaalinen itsesäätely on erityisen haastava ilmiö, koska se tapahtuu perusoikeuksien varjossa mutta niiden ulottumattomissa. Tutkimusvapaus on muodollisesti turvattu, eikä yksittäisiä kieltoja tai sanktioita ole. Silti vaikutus tutkimuksen sisältöön voi olla todellinen. Kun organisaatio alkaa ennakoida mahdollisia reaktioita rahoittajilta, poliittisilta toimijoilta tai medialta, se siirtää riskinhallinnan logiikan tieteelliseen toimintaan. Tämä muuttaa hiljalleen tutkimuksen normatiivista ilmapiiriä ilman, että mitään yksittäistä rajaa ylitetään.

Kriisiaikoina – kuten turvallisuuspoliittisten murrosten, pandemioiden tai talouskriisien yhteydessä – itsesäätelyä perustellaan usein vastuullisuudella ja yhteiskunnallisella velvollisuudella. Perustelu on ymmärrettävä, mutta ongelmallinen silloin, kun se alkaa kaventaa tieteen kriittistä roolia. Yliopiston tehtävänä ei ole ensisijaisesti tukea vallitsevaa järjestystä kriisissä, vaan tuottaa tietoa, joka voi olla myös epämukavaa, hidasta tai ristiriitaista.

Institutionaalinen itsesäätely ei ole poikkeama vaan rakenteellinen reaktio epävarmuuteen. Se suojaa yliopistoa lyhyellä aikavälillä, mutta pitkällä aikavälillä se voi heikentää tutkimusvapauden käytännöllistä sisältöä ja tieteen itsekorjautuvaa luonnetta. Siksi kriisiaikoina tutkimusvapauden kannalta keskeistä ei ole vain ulkoisten rajoitusten torjuminen, vaan myös yliopistojen oma kyky tunnistaa ja hillitä liiallista itsesäätelyä. Tämä riskienhallinnan kulttuuri on ymmärrettävää, mutta sen sivuvaikutus on akateemisen tilan kaventuminen. Neutraaliksi voidaan tulkita vastuuttomuudeksi, ja kriittisyys epäilyttäväksi.

4. Julkinen keskustelu ja delegitimoinnin mekanismi

Julkinen tieteellinen keskustelu tarkoittaa tutkimukseen perustuvaa, avoimesti argumentoivaa ja kriittistä vuorovaikutusta, jossa tutkijat esittävät, arvioivat ja haastavat toistensa tuloksia julkisessa tilassa – mediassa, asiantuntijapuheenvuoroissa ja yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Sen keskeinen piirre on metodinen perusteltavuus: väitteiden paino ei perustu puhujan asemaan vaan esitettyyn näyttöön ja argumentaatioon. Kriisiaikana tämän keskustelun merkitys korostuu,

koska päätöksiä joudutaan tekemään nopeasti ja puutteellisen tiedon varassa.

Samalla kriisit muuttavat julkisen tieteellisen keskustelun luonnetta. Aikapaine, epävarmuus ja poliittinen lataus lisäävät odotusta yksiselitteisistä vastauksista, vaikka tiede harvoin kykenee niitä tarjoamaan. Tutkijoista tulee asiantuntijoita, joiden rooli siirtyy osin tiedon tuottajista päätöksenteon tukijoiksi. Tämä voi kaventaa keskustelua: epävarmuuksien, vaihtoehtoisten tulkintojen ja erimielisyyksien esittäminen koetaan helposti haitalliseksi tai vastuuttomaksi, vaikka se olisi tieteellisesti perusteltua.

Rajoitukset eivät kriisiaikana yleensä ole oikeudellisia. Harvoin asetetaan muodollisia kieltoja sille, mitä tutkijat saavat sanoa. Sen sijaan keskustelua ohjaavat epäviralliset normit: odotus yhteisen linjan tukemisesta, median taipumus nostaa esiin yhdenmukaisia näkemyksiä sekä instituutioiden halu hallita viestintää. Näin syntyy ilmiö, jossa keskustelu säilyy muodollisesti avoimena, mutta tosiasiallisesti kapenee hyväksytyjen näkökulmien kehukseen.

Erityisen herkkä kysymys on erimielisyyden tulkinta. Kriisitilanteessa tieteellinen kiista voidaan nähdä yhteiskunnallista yhtenäisyyttä heikentävänä tekijänä, ei tiedon tuottamisen normaalina osana. Tällöin kriittiset tai poikkeavat äänet leimautuvat helposti poliittisiksi, vaikka ne perustuisivat samoihin tieteellisiin menetelmiin kuin vallitsevat arviot. Tämä ei estä keskustelua suoraan, mutta se muuttaa sen riskejä ja kannustimia.

Julkinen tieteellinen keskustelu kriisiaikana ei yleensä katoa, mutta se muuttuu luonteeltaan. Se tiivistyy, yksinkertaistuu ja normittuu. Suurin uhka ei ole sananvapauden oikeudellinen rajoittaminen, vaan se, että tieteen oma kriittinen moninaisuus supistuu itsehillinnän, rooli-odotusten ja institutionaalisen varovaisuuden seurauksena juuri silloin, kun sitä eniten tarvittaisiin.

Julkinen keskustelu on keskeinen osa tutkimusvapauden ekologiaa. Suomessa poikkeavien ulko- ja turvallisuuspoliittisten näkemysten kohdalla on nähtävissä toistuva kaava: Argumentteihin ei vastata systemaattisesti, keskustelu siirtyy henkilöön sekä motiiveja ja taustoja epäillään. Asiantuntijarooli liukenee pois toista mieltä olevilta. Paavo Väyrynen on tästä näkyvä esimerkki. Hän on väitellyt tohtori ja kokenut ulkopoliittinen toimija, mutta hänen analyysinsä ohitetaan usein viittaamalla persoonaan, historiaan tai “menneeseen aikaan” – ei argumentoimalla itse asiasta. Olennaista ei ole, onko Väyrynen oikeassa. Olennaista on se, mitä hänen kohtelunsa viestii muille tutkijoille.

Suomessa tutkimusvapauden kaventuminen ilmenee harvoin avoimina kieltoina. Sen sijaan siihen vaikuttavat kollegiaalinen hiljaisuus, median valikoiva huomio, rahoituksen ja näkyvyyden kytkeä sekä urariskien ennakointi. Tämä on “pehmeää” kontrollia, mutta juuri siksi tehokasta. Rikosoikeudellisia seuraamuksia ei tarvita, koska järjestelmä tekee tietynlaisen tutkimuksen tekemisestä irrationaalista.

Eurooppalaisessa ihmisoikeuskäytännössä (erityisesti sananvapauden alueella) on vakiintunut käsite chilling effect: toimet, jotka eivät kiellä toimintaa suoraan, mutta estävät sitä tosiasiallisesti.

Chilling effect tarkoittaa ilmiötä, jossa yksilöt tai instituutiot pidättäytyvät ilmaisusta, tutkimuksesta tai toiminnasta ennakoitun haitan pelossa, vaikka varsinaista kieltoa, rangaistusta tai oikeudellista seuraamusta ei olisi asetettu. Kyse on siis epäsuorasta ja usein näkymättömästä rajoituksesta: vapaus säilyy muodollisesti, mutta sen käyttö kaventuu käytännössä. Oikeudellisessa ajattelussa chilling effect on erityisen merkittävä perus- ja ihmisoikeuksien – kuten sananvapauden ja tutkimusvapauden – tosiasiallisen toteutumisen kannalta.

Chilling effect syntyy tyypillisesti tilanteissa, joissa normit ovat tulkinnanvaraisia, seuraamukset epäselviä tai institutionaalinen ympäristö rankaisee poikkeamista epävirallisesti. Esimerkiksi laaja-alainen rikossäännös, ankara mainehaitan riski, rahoituksen menettämisen pelko tai julkinen leimaaminen voivat johtaa siihen, että yksilö sensuroi itseään varmuuden vuoksi. Olennaista on, että rajoittava vaikutus ei edellytä todellista puuttumista: jo mahdollisuus kielteisiin seurauksiin riittää muuttamaan käyttäytymistä.

Tutkimuksen ja akateemisen vapauden näkökulmasta chilling effect on erityisen ongelmallinen, koska se kohdistuu juuri ennalta arvaamattomaan ja kriittiseen ajatteluun, joka on tieteen edellytys. Kun tutkijat alkavat arvioida tutkimusaiheitaan tai julkisia kannanottojaan sen perusteella, mikä on institutionaalisesti turvallista eikä sen mukaan, mikä on tieteellisesti perusteltua, tiedonmuodostus kaventuu. Tämä tapahtuu usein huomaamatta ja kollektiivisesti: yksittäinen tutkija ei koe tulevaisuutta vaiennetuksi, mutta koko tutkimusyhteisö alkaa liikkua kapeammassa kehityksessä.

Oikeudellisesti chilling effect on vaikeasti tavoitettava ilmiö, koska se ei ilmene yksittäisinä päätösinä tai kieltoina. Tuomioistuimet ja lainsäätäjät voivat suojata vapauksia muodollisesti, mutta eivät helposti havaita sitä, milloin vapauden käyttö jää pelon vuoksi toteutumatta. Tästä syystä chilling effect toimii usein "harmaalla alueella" oikeuden ja vallankäytön välissä.

Chilling effect ei ole vapauksien vastakohta vaan niiden hiljainen rapauttaja. Se ei poista oikeuksia, mutta muuttaa niiden merkitystä käytännössä. Juuri siksi se on demokraattisessa ja tieteellisessä järjestelmässä erityisen vaarallinen: se kaventaa keskustelua ilman näkyviä rajoja ja tekee itsesensuurista rationaalisen strategian siellä, missä avoimuuden pitäisi olla normi. Suomen tilanne asettuu juuri tähän harmaaseen vyöhykkeeseen: tutkimus on vapaa periaatteessa mutta osin ohjattu käytännössä. Tämä ei ole oikeusvaltiollinen skandaali, mutta se on oikeudellinen varoitusmerkki.

On tärkeää kuitenkin todeta selvästi: Suomessa tutkijoita ei vangita, tutkimusta ei kriminalisoida, eikä historiaa säädellä lailla. Mutta tämä ei tee Suomen tilanteesta immuunია kritiikille. Historiallisesti tutkimusvapauden rapautuminen alkaa aina pehmeästi – konsensusena, itsesensuurina ja institutionaalisenä mukautumisena.

Suomessa tutkimusvapautta ei ole muodollisesti rajoitettu, mutta sen täysimääräinen käyttö on tietyillä aloilla tehty institutionaalisesti epäedulliseksi. Tämä koskee erityisesti ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa, Ukrainan sotaa sekä Suomen omaa strategista itsearviointia. Kysymys ei ole siitä, pitäisikö moraalinen selkeys hylätä, vaan siitä, sallitaanko kriittinen analyysi myös silloin, kun se on epämurkavaa. Tutkimusvapauden todellinen testi ei ole rauhan aikana, vaan kriisissä.

5. Tutkija-asiantuntijat ja ennustaminen kriisiaikana

Kriisiaikoina tutkijat esiintyvät mediassa yhä useammin ennustajina: arvioimassa, mitä poliittiset johtajat tekevät, mihin sodat etenevät tai milloin talous kääntyy kasvuun. Tämä rooli poikkeaa olennaisesti perinteisestä tieteellisestä tehtävästä, joka perustuu menneeseen ja nykyiseen aineistoon, hitaaseen analyysiin ja falsifioitaviin väitteisiin. Ennusteet sen sijaan kohdistuvat tulevaan, jossa epävarmuus on suurta ja muuttujia käytännössä rajattomasti. Tästä syntyy jännite tutkijan asiantuntija-aseman ja julkisen odotuksen välillä.

Tutkijan uskottavuutta arvioitaessa ratkaisevaa ei ole se, osuuko ennuste "oikeaan", vaan miten ennuste on rakennettu ja rajattu. Uskottava tutkija tekee näkyväksi ennusteensa ehdollisuuden: mihin oletuksiin arvio perustuu, mitkä tekijät voivat muuttaa kehitystä ja missä kohdin liikutaan spekulatiivisella alueella. Ongelmalliseksi asiantuntijapuhe muuttuu silloin, kun tutkija esittää poliittisesti tai emotionaalisesti latautuneissa tilanteissa varmoja tulevaisuusväitteitä ilman metodologista läpinäkyvyyttä. Tällöin tieteellinen auktoriteetti alkaa toimia enemmän retorisenä kuin tiedollisena resurssina.

Kriisiaikana media ja yleisö kuitenkin palkitsevat selkeyden ja varmuuden, eivät epävarmuuden korostamista. Tämä luo kannustimen siirtyä analyysistä narratiiviin: yksinkertaistettuihin selityksiin yksittäisten toimijoiden motiiveista tai "väistämättömistä" kehityskuluista. Tutkijan asema voi paradoksaalisesti vahvistua julkisuudessa samalla, kun hänen puheensa etäännyttää tieteellisestä varovaisuudesta. Tämä ei ole yksilön moraalinen ongelma, vaan rakenteellinen jännite tieteen ja median logiikan välillä.

Uskottavuuden kannalta keskeistä onkin roolien erottaminen. Tutkija voi toimia julkisessa keskustelussa analyytikkona, skenaarioiden rakentajana ja epävarmuuksien avaajana – mutta ei

profeettana. Mitä avoimemmin tämä raja tehdään näkyväksi, sitä paremmin säilyy sekä tutkijan tieteellinen integriteetti että yleisön luottamus. Ennustaminen ei sinänsä ole ongelma; ongelmallista on se, jos ennuste esitetään tietona eikä tulkintana.

6. Muutamia tutkijakohtaloita liittyen Ukrainan sotaan, Venäjään ja Natoon

Kyseessä on joukko eurooppalaisia tai Eurooppaan liittyviä intellektuelleja, jotka ovat kokeneet PaaVo Väyrysen kaltaista “mitätöivää” kohtelua: heitä ei ole ensisijaisesti kumottu argumentein, vaan heidän legitiimi asemansa keskustelussa pyrittiin poistamaan. Yhdistävä tekijä on ulko-, turvallisuus- tai geopoliittinen poikkeavuus valtavirrasta. Kyse ei ole marginaalihahmoista. Toisaalta toisenlainen tulkinta Ukrainasta, Natosta ja lännen roolista ei automaattisesti merkitse akateemisen aseman menettämistä. Tietyt tutkijat ovat säilyttäneet korkean arvostuksen juuri siksi, että heidän asemansa perustuu pitkäaikaiseen tieteelliseen työhön, ei ajankohtaisiin kantoihin. Jeffrey Sachs on tästä selkeä esimerkki – ja hänen rinnalleen voidaan nimetä useita muita, joskin erilaisista lähtökohdista.

Jeffrey Sachs on yhdysvaltalainen taloustieteilijä ja julkinen intellektuelli, joka tunnetaan erityisesti kehitystaloustieteen, globaalin terveyden ja kestävä kehityksen parissa tekemästään työstä. Hän toimi pitkään Harvardin ja Columbian yliopistoissa ja on ollut keskeinen vaikuttaja YK:n kestävä kehityksen tavoitteiden (SDG) muotoilussa. Poliittisesti Sachs on profiloitunut rakenteellisten selitysten ja suurvaltarealismen suuntaan nojaavana analyttikkona. Kylmän sodan jälkeisissä siirtymätalouksissa hän oli keskeinen neuvonantaja – erityisesti Itä-Euroopassa ja entisessä Neuvostoliitossa – ja hänen näkemyksensä markkinasiirtymien nopeudesta ovat herättäneet sekä laajaa arvostusta että kriittistä keskustelua. Ukrainan sodan ja Naton laajenemisen osalta Sachs on ollut valtavirrasta poikkeava mutta johdonmukainen: hän korostaa lännen strategisia valintoja konfliktin taustalla, vastustaa sotilaallista eskalaatiota ja painottaa diplomatiata. Hänen asemansa perustuu pitkään akateemiseen uraan ja institutionaaliseen painoarvoon, minkä vuoksi häntä kuunnellaan – vaikka hänen tulkintansa herättävät voimakasta erimielisyyttä.

John Mearsheimer (USA / Eurooppa-keskustelun keskiössä). Vaikka Mearsheimer on amerikkalainen, hän kuuluu Euroopan turvallisuuskeskustelun ydinhahmoihin. Chicagon yliopiston professori, realismiteorian keskeinen kehittäjä. Ukrainan sotaa koskeva analyysi (NATO-laajeneminen keskeisenä taustatekijänä) Reaktio: leimattu “Putinin äänitorveksi” ja hänen argumenttinsa ohitetaan usein moraalisella paheksunnalla. Silti on säilyttänyt akateemisen asemansa.

Stephen Walt on Harvardin professori ja realismin keskeinen nykyedustaja. Walt on korostanut Yhdysvaltojen strategisia virhearvioita ja varoittanut moraalisen retoriikan sekoittumisesta turvallisuuspolitiikkaan. Hän on kriittinen Naton roolista, mutta toimii edelleen valtavirran huippuyliopistossa.

Jürgen Habermas (Saksa) Euroopan merkittävimpiä elossa olevia filosofejä. Ukrainan sodassa korosti eskalaation hallintaa ja neuvottelujen välttämättömyyttä. Saksassa syytettiin “moraalisesta sokeudesta” ja vihjailtiin hänen menettäneen kosketuksen todellisuuteen. Häntä ei kumottu filosofisesti – vaan asemoitiin sukupolvensa jäänteeksi.

Emmanuel Todd (Ranska) Historioitsija ja demografi, tunnettu Neuvostoliiton romahduksen ennustaja. Ukrainan sotaa koskeva analyysi: kriittinen Yhdysvaltojen hegemonialle ja skeptinen lännen strategiselle realismille. Vastaanotto Ranskassa: median suoraviivainen leimaaminen ja hänen aiempi ennustetarkkuutensa sivuutettiin “on ollut joskus oikeassa, mutta ei enää oteta vakavasti”.

Richard Sakwa (UK) Venäjä-tutkimuksen arvostettu professori. Korosti Ukrainan sodassa järjestelmätason epäonnistumisia. Leimattiin “Kremlin ymmärtäjäksi” ja epäilyttäväksi turvallisuuspoliittiseksi ääneksi. Pitkä asiantuntijuus ei suojaa julkisen aseman aikaisempaa säilymistä, jos tulkinta poikkeaa konsensuksesta.

Näitä tapauksia yhdistää nelivaiheinen kaava: Poikkeava analyysi kriisitilanteessa, moraalinen kehystys (“vastuuton”, “ymmärtää väärää osapuolta”), asiantuntijastatuksen heikentäminen, ei poistaminen, sekä itesesensuurin signaali muille. Tämä on liberaalien demokratioiden tyypillinen kriisiajan reaktio, ei Venäjän kaltainen rikosoikeudellinen repressio – mutta tutkimusnormien kannalta silti ongelmallinen.

Eriävä näkemys ei sinänsä syrjäytä tutkijaa, jos taustalla on vahva tieteellinen meriitti. Suoja syntyy asemasta, iästä, verkostoista ja teoriaperustasta – ei niinkään sananvapauden muodollisista takeista. Nuorilla tai institutionaalisesti heikommassa asemassa olevilla tutkijoilla riski on selvästi suurempi. Pluralismi on edelleen olemassa, mutta se ei jakaudu tasaisesti. Jeffrey Sachsin kaltaiset nimet voivat toimia poikkeavina äänenä juuri siksi, että heillä on varaa olla poikkeavia.

Paavo Väyrynen ei siis ole poikkeus, vaan osa laajempaa eurooppalaista ilmiötä, jossa hyväksyttävä asiantuntijuus määrittyy kriisiaikana osin poliittisen konsensuksen kautta, mutta ei yksinomaan tieteellisen pätevyyden perusteella. Toki on myös laajasti hyväksytyjä toista mieltä olevia tutkijoita. Lukija voi ajatella: Eivätkö nämä enemmistön käsityksistä poikkeavat tutkijat ole vain väärässä – miksi heidän asemaansa pitäisi suojata? Tieteen vapauden näkökulmasta kysymys ei ole heidän esittämien analyysien oikeellisuudesta, vaan siitä, miten erimielisyys käsitellään tieteellisessä kulttuurissa.

7. Oikeustieteellinen tutkimus kriisiaikana – erityiset haasteet

Oikeustieteellinen tutkimus kohtaa kriisiaikoina erityisiä haasteita, jotka poikkeavat monien muiden tieteenalojen ongelmista. Oikeus ei ainoastaan kuvaa todellisuutta, vaan samalla järjestää, oikeuttaa ja rajoittaa vallankäyttöä. Tämän vuoksi oikeudellinen tutkimus sijoittuu kriiseissä poikkeuksellisen lähelle poliittista päätöksentekoa ja sen legitimointia. Juuri tämä läheisyys tekee oikeustieteellisestä tutkimuksesta haavoittuvan sekä ulkoiselle että sisäiselle paineelle.

Ensimmäinen keskeinen haaste liittyy normatiivisuuden ja analyysin sekoittumiseen. Kriisiaikana oikeudelliselta tutkimukselta odotetaan usein nopeita vastauksia: onko jokin toimi sallittu, välttämätön tai hyväksyttävä. Tämä ohjaa tutkimusta kohti tulkintoja, jotka tukevat poikkeuksellisia ratkaisuja, joskus jo ennen kuin niiden perusoikeudellisia seurauksia on ehditty kunnolla arvioida. Oikeudellinen argumentaatio voi tällöin muuttua välineeksi kriisinhallinnan oikeuttamisessa sen sijaan, että se toimisi kriittisenä arvioijana. Vaara ei ole siinä, että oikeustiede osallistuu keskusteluun, vaan siinä, että kriisi määrittää jo lähtökohtaisesti hyväksyttävien tulkintojen rajat.

Toinen haaste koskee poikkeuksellisuuden normalisoitumista. Oikeustieteessä kriisit tuottavat usein tilanteita, joissa aiemmin marginaalisina pidetyt tulkinnat – esimerkiksi perusoikeuksien rajoittamisen laaja hyväksyttävyyys, hallinnon harkintavallan korostaminen tai parlamentaarisen kontrollin kaventaminen – alkavat näyttäytyä realistisina ja jopa välttämättöminä. Oikeudellinen tutkimus voi tällöin huomaamattaan siirtää painopistettään säännöistä poikkeuksiin ja suhteellisuudesta tehokkuuteen. Kriisin pitkittyessä tästä voi muodostua uusi tulkintakehys, jota ei enää kriisin jälkeen systemaattisesti pureta.

Kolmas, usein vähemmälle huomiolle jäävä ongelma liittyy oikeustieteellisen asiantuntijaroolin julkistumiseen. Kriisiaikana oikeustieteilijöistä tulee näkyviä asiantuntijoita mediassa ja päätöksenteon tukena. Tämä lisää tutkimuksen yhteiskunnallista merkitystä, mutta samalla se muuttaa tutkijan asemaa. Kun tutkija esiintyy toistuvasti arvioimassa esimerkiksi hallituksen toimien perustuslainmukaisuutta reaaliaikaisesti, syntyy helposti odotus kannanottojen johdonmukaisuudesta ja ennakoitavuudesta. Tämä voi heikentää halukkuutta myöhemmin tarkistaa aiempia tulkintoja tai esittää kriittisempiä näkemyksiä, jos ne poikkeavat kriisin alkuvaiheessa omaksutusta linjasta.

Neljäs haaste koskee oikeudellisen tutkimuksen institutionaalista sidonnaisuutta. Oikeustiede on perinteisesti tiiviissä vuorovaikutuksessa lainsäätäjän, tuomioistuinten ja hallinnon kanssa. Kriisiaikana tämä vuorovaikutus tiivistyy entisestään, ja tutkimukselta odotetaan

käytännöllisyyttä, sovellettavuutta ja ratkaisukeskeisyyttä. Vaikka tämä ei sinänsä rajoita tutkimusvapautta, se kaventaa helposti sitä, mitä pidetään relevanttina tutkimuksena. Rakenteellisesti kriittinen tai perusoikeusmyönteinen analyysi voi näyttäytyä epärealistisena tai jopa vastuuttomana tilanteessa, jossa järjestelmän toimivuutta pidetään ensisijaisena arvona.

Oikeustieteellisen tutkimuksen kriisiajan haaste ei siten ole sananvapauden tai tutkimusvapauden muodollinen rajoittaminen, vaan tutkimuksen funktion muuttuminen. Oikeus alkaa näyttäytyä ensisijaisesti kriisinhallinnan välineenä, ei vallankäytön rajoittajana. Juuri tästä syystä oikeudellisen tutkimuksen kriittinen tehtävä korostuu kriiseissä enemmän kuin normaalitilanteissa. Oikeustieteen uskottavuus ei lopulta perustu sen kykyyn tarjota nopeita vastauksia, vaan sen kykyyn säilyttää normatiivinen selkäranka myös silloin, kun poikkeuksellisuus houkuttelee joustamaan periaatteista.

Oikeustieteellinen tutkimus on kriisiaikoina erityisen tiiviissä vuorovaikutuksessa perusoikeusdogmatiikan ja lainvalmistelun kanssa. Tämä korostuu erityisesti aloilla, joilla lainsäädäntö vaikuttaa suoraan yksilöiden arkisiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin, kuten työttömyysturvassa, toimeentuloturvasa, maahanmuuttajien tilanteessa ja työlainsäädännössä. Kriisitilanteissa – olipa kyse taloudellisesta taantumasta, pandemiasta tai turvallisuuspoliittisesta murroksesta – lainsäädäntöä muutetaan usein kiireellisesti, ja oikeudelliselta tutkimukselta odotetaan tulkintoja, jotka tukevat järjestelmän toimintakykyä.

Perusoikeusdogmatiikan näkökulmasta kriisit testaavat erityisesti rajoitusedellytysopin kestävyyttä. Työelämää koskevassa lainsäädännössä muutokset perustellaan usein yleisillä ja sinänsä hyväksyttävillä tavoitteilla, kuten työllisyyden edistämällä, kilpailukykyyn parantamisella tai julkisen talouden tasapainottamisella. Kriisiaikana nämä tavoitteet saavat kuitenkin poikkeuksellista painoarvoa, mikä voi johtaa siihen, että perusoikeusrajoitusten välttämättömyys- ja oikeasuhtaisuusarviointi jää kapeaksi. Oikeustieteellisen tutkimuksen haaste on tällöin arvioida, missä määrin kriisi todella oikeuttaa pysyvät heikennykset esimerkiksi työntekijöiden irtisanomissuojaan, työehtoihin tai kollektiivisiin oikeuksiin.

Lainvalmistelun näkökulmasta kriisit lisäävät painetta nopeuteen ja ennakoituihin vaikutuksiin. Työlainsäädännön muutoksia perustellaan usein makrotaloudellisilla arvioilla, joiden oletetaan johtavan työllisyyden kasvuun tai investointien lisääntymiseen. Oikeudellinen tutkimus kohtaa tässä tilanteessa kaksoispaineen: sen odotetaan toisaalta tukevan lainsäätäjän valitsemää suuntaa ja toisaalta arvioivan kriittisesti, täyttävätkö sääntelyratkaisut perusoikeusjärjestelmän ja kansainvälisten sopimusten vaatimukset. Kriisiaikana jälkimmäinen tehtävä saattaa jäädä taka-alalle, jos tutkimusta käytetään ensisijaisesti lainvalmistelun legitimointiin eikä sen kriittiseen kontrolliin.

Työoikeudessa tämä näkyy erityisesti siinä, miten sopimusvapauden ja suojeluperiaatteen välistä tasapainoa tulkitaan. Kriiseissä korostuu usein ajatus työmarkkinoiden joustavuudesta, jolloin työntekijän perusoikeudellinen suojeluasema – joka perustuu heikommassa asemassa olevan suojeluun – voidaan nähdä taloudellisen sopeutumisen esteenä. Oikeustieteellinen tutkimus voi tällöin huomaamattaan omaksua kielen, jossa perusoikeudet näyttäytyvät kustannuksina tai rakenteellisina jäykkyyksinä, ei lähtökohtaisina suojanormeina. Tämä muuttaa perusoikeusdogmatiikan sisäistä painotusta ilman, että siitä käydään avointa periaatteellista keskustelua.

Lisäksi kriisiaikana lainvalmistelussa yleistyy tilapäisyyden retoriikka, vaikka muutokset jäävät usein pysyviksi. Oikeustieteellisen tutkimuksen kannalta ongelmallista on, jos tilapäisyys hyväksytään perusteluna heikommalle perusoikeusarvioinnille. Työlainsäädännössä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että työntekijän oikeusturvaa koskevat muutokset oikeutetaan poikkeuksellisina, vaikka niiden vaikutukset ulottuvat pitkälle kriisin jälkeiseen aikaan. Tutkimuksen tehtävänä olisi tällöin nimenomaan erottaa aidosti väliaikaiset toimet rakenteellisista uudistuksista.

Oikeustieteellisen tutkimuksen kriisiajan haaste ei siis ole vastustaa lainsäädäntömuutoksia

sinänsä, vaan säilyttää dogmaattinen kurinalaisuus tilanteissa, joissa poliittinen ja taloudellinen paine suosii joustavuutta. Perusoikeusjärjestelmä on tarkoitettu toimimaan myös – ja erityisesti – kriiseissä. Jos oikeudellinen tutkimus mukautuu kriisiajan logiikkaan liian saumattomasti, se menettää tehtävänsä vallankäytön kriittisenä arvioijana ja muuttuu osaksi kriisinhallinnan normatiivista infrastruktuuria.

8. Vapaan tutkimuksen suoja

Tämä lyhyt kuvaus ei pyri relativisoimaan kriisiaikoja ja -tapahtumia. Se pyrkii puolustamaan jotakin hiljaisempaa mutta pitkävaikutteisempaa: oikeutta ajatella vapaasti silloin, kun enemmistö ajattelee toisin.

Tutkijan oikeus ajatella vapaasti on erityisen haavoittuva juuri silloin, kun enemmistö ajattelee toisin. Tällöin uhka ei yleensä ole oikeudellinen kielto, vaan sosiaalinen, institutionaalinen ja ammatillinen paine. Siksi suojelun on kohdistuttava ennen kaikkea niihin rakenteisiin, joissa enemmistön näkemys voi muuttua hiljaiseksi normiksi.

Ensimmäinen ja välttämätön suoja on vahva institutionaalinen tutkimusvapaus, joka ymmärretään laajemmin kuin pelkkänä sananvapautena. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkijaa ei saa rangaista, syrjiä tai asettaa epäedulliseen asemaan tutkimuskysymystensä, tulkintojensa tai julkisten tieteellisten kannanottojensa vuoksi – ei rekrytoinneissa, rahoituksessa eikä uralla etenemisessä. Erityisen tärkeää on, että suojan kohteena ovat myös epäsuorat seuraamukset, kuten mainehaitat, rahoituksen vetäminen tai marginalisointi, joita on usein vaikeampi osoittaa mutta jotka vaikuttavat voimakkaasti käyttäytymiseen.

Toiseksi tutkijan vapaa ajattelu edellyttää menettelyllistä oikeudenmukaisuutta tiedeyhteisön sisällä. Kun enemmistö on vahva, vähemmistöön jäävien näkemysten arvioinnin on perustuttava yksinomaan tieteellisiin kriteereihin: metodologiaan, argumentaation loogisuuteen ja evidenssiin. Arvoperusteinen tai poliittinen leimaaminen on erityisen haitallista, koska se siirtää keskustelun tiedolliselta tasolta moraaliseen tasolle, jossa erimielisyys näyttyy poikkeamana eikä tieteen normaalina osana.

Kolmanneksi suojelussa on keskeistä rakenteellinen pluralismi. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkimusrahoitus, julkaisukanavat ja asiantuntijaroolit eivät saa muodostua yhden näkökulman monopoleiksi. Kun rahoitus ja näkyvyys jakautuvat useisiin institutionaalisiin keskuksiin, yksittäinen enemmistönäkemys ei pysty sulkemaan vaihtoehtoja pois ilman avoimia perusteluja. Pluralismi ei tarkoita kaikkien näkemysten tasapäästämistä, vaan kilpailua paremmista selityksistä.

Lopuksi ratkaisevaa on tieteellinen kulttuuri, jossa erimielisyys nähdään hyveenä eikä uhkana. Tutkijan oikeus ajatella vapaasti ei toteudu ensisijaisesti lakitekstissä, vaan arjessa: seminaareissa, vertaisarvioinnissa ja julkisessa keskustelussa. Jos enemmistön näkemyksestä poikkeaminen muuttuu henkilökohtaiseksi riskiksi, tutkimusvapaus kaventuu, vaikka se olisi muodollisesti turvattu.

Siksi tutkijan vapaan ajattelun suojaaminen enemmistöä vastaan edellyttää yhtä aikaa oikeudellisia takeita, institutionaalista rohkeutta ja tietoista sitoutumista siihen peruseriaatteeseen, että tiede etenee nimenomaan silloin, kun enemmistö voi olla väärässä.

9. Kuka osaa tulkita kriisiajan tutkimusta?

Kriisiaikana tutkimuksen ja asiantuntijapuheen vaikutus yhteiskunnassa kasvaa, mutta samalla kasvaa myös riski sen väärinymmärryksestä. Tutkimus ei kriiseissä muutu yksiselitteisemmäksi, vaan päinvastoin: epävarmuus lisääntyy, oletukset kovenevat ja tulkintojen merkitys korostuu. Tässä tilanteessa kysymys ei ole vain siitä, saavatko tutkijat puhua vapaasti, vaan myös siitä, kuka kykenee tulkitsemaan heidän puhettaan oikein.

Tutkijalla on vastuu tehdä näkyväksi tiedon rajat: erottaa analyysi, arvio ja spekulatio toisistaan

sekä ilmaista epävarmuus silloin, kun sitä ei voida poistaa. Tämä vastuu korostuu erityisesti mediassa, jossa tieteellinen asiantuntijuus helposti henkilöityy ja yksittäisistä lausunnoista tulee totuuden kaltaisia. Samalla tutkijan vastuu ei kuitenkaan voi olla rajaton. Tiede ei voi yksin kantaa sitä painetta, joka syntyy, kun kriisiajan päätöksille etsitään varmuutta maailmassa, jossa varmuutta ei ole.

Siksi vastuu jakautuu myös yleisölle, medialle ja päätöksentekijöille. Julkisen keskustelun toimijoilla on velvollisuus ymmärtää, että tutkimus ei tarjoa ennustuksia vaan perusteltuja tulkintoja, jotka ovat aina ajallisia ja ehdollisia. Kun tutkijan lausunto irrotetaan tästä kontekstista ja esitetään lopullisena vastauksena, syntyy vääristymä, joka heikentää sekä tieteen uskottavuutta että demokraattista keskustelua. Tällöin pettymys kohdistuu helposti tutkijoihin, vaikka todellinen ongelma on tulkintakehyksessä.

Kriisiajan haaste ei siis ole ensisijaisesti tiedon puute, vaan kyky elää epävarmuuden kanssa. Tutkimusvapauden ja julkisen tieteellisen keskustelun tehtävä ei ole poistaa epävarmuutta, vaan tehdä se ymmärrettäväksi ja hallittavaksi. Tämä edellyttää kulttuuria, jossa keskeneräinen tieto, erimielisyys ja korjautuvuus hyväksytään tieteen normaaliksi tilaksi myös silloin, kun yhteiskunnallinen paine vaatii nopeita ja selkeitä vastauksia.

Lopulta kysymys siitä, kuka osaa tulkita kriisiajan tutkimusta, on kysymys demokraattisesta kypsyydestä. Tutkimusvapaus ei toteudu täysimääräisesti vain siinä, että tutkijat saavat puhua, vaan siinä, että heidän puheensa voidaan kuulla sellaisena kuin se on: ei varmuutena, vaan parhaana mahdollisena ymmärryksenä epävarmassa ajassa.

Toimittaja: Edilex-toimitus (toimitus@edilex.fi)